שופטים ושוטרים תתן לך

הרב אשר מלמד
מנכ"ל אגודת היועצים והמטפלים במשפחה בישראל
(מאמר שפורסם לראשונה בכתב עת חרדי - 'צריך עיון')

חשיבותם של הדיווח ושיתוף הפעולה עם הרשויות במקרים של פגיעות היא משמעותית מאוד לצמצום התופעה וטיפול נכון בנפגעים ממנה. שיתוף הפעולה במגזר החרדי תלוי ברבנים, והם יכולים להיות הגשר הנכון בין הקהילה לבין הרשויות. גורמים שונים עשויים לאתגר שיתוף פעולה זה, ועל הרשויות והרבנים ליצור כר אמון בעתות שגרה על מנת לבסס מערך נכון שיפעל בעת משבר ופגיעה. כיום כבר החלו תהליכים מבורכים של יצירת קשרים בין הרבנים לרשויות, תהליכים שטוב ונכון להרחיב.

תופעת הפגיעות המיניות היא אחת הסוגיות המטרידות, המעסיקות ביותר את החברה החרדית כיום, ובפרט את רבניה ומנהיגיה. אלא שמטבעה, לא יאה לתת לתופעה זו במה פומבית; השתיקה תמיד יפה למקרה הספציפי, לנוכח המחיר היקר שמשפחות הפוגע והנפגע משלמות כאשר האירוע מתפרסם. הנזק למשפחה בגין פרסום אינו בעולם ה"שידוכים" בלבד, אלא גם בקבלה למוסדות לימוד ובמינוי למשרות פנים-מגזריות, זאת מבלי להזכיר את המתחים המתעוררים במשפחות עצמן.

דא עקא, נורמה של העדר דיווח לרשויות החוק מחלישה את אפקט ההרתעה מפני פגיעה, והופכת את החברה החרדית לכר נוח לפוגעים

מסיבות אלה, מובן בהחלט מדוע הקהילה נמנעת לחשוף את הפגיעה, ומתוך כך ממעטת גם לפנות לרשויות החוק. דא עקא, נורמה של העדר דיווח לרשויות החוק מחלישה את אפקט ההרתעה מפני פגיעה, והופכת את החברה החרדית לכר נוח לפוגעים. בנוסף, מצב זה מייצר מלכוד חמור ביותר עבור

הקרבן, שלעתים חושש (או שאחרים חוששים "עבורו") לפנות לטיפול מקצועי, בגין "חובת דיווח" החלה על מטפל הנחשף לפגיעה.

הנוהג המקובל במקרה של פגיעה מינית בחברה החרדית הוא פניה לרבני הקהילה. אלא שהרבנים מבינים שאין להם כלים להתמודד לבדם עם התופעה. הרב מנדל שפרן שליט"א, רב קהילה ידוע, סיפר לי כי הוא ורב קהילה נוסף, הרב יהודה סילמן שליט"א, שקלו להקים בית דין לטיפול בנושא כאוב זה, אך חיש מהר התברר להם שהם חסרים כלים לעיסוק בתופעה. אולם מגבלה זו עדיין לא מובילה את הרבנים לדווח לרשויות החוק, כיוון שדבר זה עלול להזיק למשפחה ולהגדיל בכך את הפגיעה, כאמור.

מציאות כואבת זו מחייבת אותנו לפתח ולקדם שיתוף פעולה פורה בין הרבנים לרשויות החוק והרווחה, שיסייע לאחרונות להבין את הרגישויות של הקהילה החרדית. התנהלות נכונה של רשויות החוק תביא לצמצום, עד כמה שאפשר, של נזקי הלוואי למשפחות בעקבות הפגיעה. מתוך כך, החשדנות כלפי רשויות החוק תפחת בקהילה החרדית, הרתעת הפוגעים תעלה, והטיפול בנפגעים ישתפר.

במאמר זה אנסה לדון, בקצרה ובתמציתיות, בהיבטים שונים של שיתוף הפעולה האמור, באתגרים שהוא מעלה ובפתרונותיהם.

בשנים האחרונות חלה התקדמות מבורכת בכל הנוגע לטיפול במקרי פגיעה קשים. עם זאת, רחוקים אנו עדיין מ"לברך על המוגמר". אני רואה חשיבות רבה בהגברת המודעות לסכנה ולדרכי הטיפול בה, ביצירת שיח ציבורי למען מיגורה, בתוך גבולות הצניעות והעדינות הנדרשים, ובניסיון ליצור שיתופי פעולה עם רשויות החוק והרווחה. פעולות אלו חיוניות עבורנו ועבור עתיד ילדינו.

הרבנים במרכז

בפתח דברי אבקש להסיר טעות נפוצה בקרב מטפלים מקצועיים העובדים עם החברה החרדית, גופי ממשל וחלקים מסוימים מן הציבור כאחד: הרבנים אינם הבעיה, הם הפתרון.

העובדה שלחברה החרדית יש מנהיגות רבנית חזקה, בעלת סמכות והשפעה, היא יתרון עצום, בייחוד בסוגיית הפגיעות המיניות. הרשויות הממשלתיות, המשטרה והרווחה, זרות לאזרח הפשוט, והוא רואה אותן פעמים רבות בעיניים עוינות, בתור גופים הבאים לדכא אותו. לעומת זאת, הקשר בין בני הקהילה לרבניהם הוא וולונטרי ומבוסס על אמון והיכרות. דבר זה מייצר הזדמנות לטיפול יסודי יותר בבעיות בקהילה, מתוך רצון והסכמה ולא בכפיה.

העובדה שלחברה החרדית יש מנהיגות רבנית חזקה, בעלת סמכות והשפעה, היא יתרון עצום, בייחוד בסוגיית הפגיעות המיניות

שיתופי פעולה עם הרבנים מעניקים מסד ובסיס איתן לשיתוף פעולה בין החברה החרדית לרשויות החוק. תהליך זה אינו קיים בשאר חלקי החברה הישראלית. דווקא בקרב החברה החרדית יש אפשרות לשתף פעולה עם מובילי דעה, שלהם השפעה ניכרת ועמוקה על בני קהילתם. לכן, שומה על רשויות החוק להכיר בהזדמנות ולפעול ליצירת אמון, הידברות ויחסי גומלין עם הרבנים.

כיום המדיניות הרבנית כלפי רשויות החוק מתחלקת בין רבנים בעלי השפעה ארצית ועולמית לרבני קהילות. רבנים בעלי השפעה ארצית ועולמית נוטים בדרך כלל לתמוך בדיווח לרשויות החוק. מנגד, אצל רבני קהילות יש יותר ספקות והתלבטויות בשאלת הדיווח לרשויות החוק.

הסיבה להבדל זה פשוטה. גדולי הרבנים הנדרשים לפסוק אם לדווח לרשויות החוק אם לאו, לא יצטרכו להתמודד למחרת עם השלכות הדבר בקהילה המקומית. מנגד, רב קהילה שצריך לקבל את אותה ההחלטה, נדרש לערוך חשבון נפש נוקב איך הוא יתמודד עם קהילתו ביום המחר? איך יעמוד בפני הפוגע, בפני קרוביו ובפני רבניהם הזועמים? הרב המקומי יודע שהוא עלול להיות מותקף ומושמץ, שהדבר עשוי להשפיע הן על מעמדו האישי, הן על שלוות נפשו ומשפחתו, והן על יחסים פנים קהילתיים העלולים להיפגע אנושות מהפרשיה.

במקרה אחד, בחור שנפגע מינית על-ידי דמות חינוכית בישיבתו, קיבל פסק-דין מבית דינו של הרב גרוס, המתיר לו (ומאיץ בו) לדווח לרשויות החוק. מנגד, הפוגע הצליח להשיג פסק הלכה סותר מאת בית הדין של העדה החרדית (הידועים בהתנגדותם למוסדות המדינה), שתקף את פסק-הדין הראשון. מכאן החלה מסכת השמצות ואיומים, עד שהמתלונן ומשפחתו אולצו להעתיק את מקום מגוריהם. לצערי, מדובר במקרה אחד מני רבים.

ברור אפוא ששיתוף פעולה עם רבנים אינו תמיד פשוט וחלק. לעתים הוא עשוי להיות מורכב ומסובך, ויש להשקיע בו מאמצים וחשיבה. עם זאת, מדובר בשיתוף פעולה חיוני עבור החברה החרדית, שיש לו פוטנציאל שאינו קיים במקומות אחרים, כאמור. להלן אציין מספר נקודות שיש בהן חשיבות לשיתוף פעולה בין החברה החרדית לבין רשויות החוק. בכולן, מקומם של הרבנים הוא מרכזי.

אתגרי הדיווח

כאשר באים לעסוק ביצירת שיתוף פעולה ויחסי גומלין בין החברה החרדית לרשויות החוק, ישנן מספר נקודות הדורשות התייחסות וחשיבה מעמיקה.

- **מודעות**. למודעות רשויות החוק והחברה החרדית להיקף התופעה יש חשיבות עליונה. אם הן אינן יודעות את היקף התופעה, הן אינן מקדישות תשומת לב מיוחדת אליה ואינן מביעות רצון מיוחד לשתף פעולה.

כ-70% מהפניות למרכז ההגנה לילד בירושלים (בית לין) מגיעות מהחברה החרדית, וכ-90% מהילדים שמגיעים אליו הם חרדים (יש לציין כי 60% מהילדים בירושלים וסביבותיה הם חרדים). אצטט את דבריו הקשים של הרב ישי שליף, מנהל השירות הפסיכולוגי במודיעין עילית: "אין יום שעובר ללא ילד חרדי נוסף שנפגע פגיעה מינית". המודעות למספרים אלה חייבת להדליק אור אדום במסדרונות הרשויות וחדרי הרבנים כאחד וליצוק תחושת דחיפות לטיפול בבעיה נוראה זו.

- **גורמי טיפול**. האם יש מטפלים חרדיים שיכולים לתת טיפול מותאם לאוכלוסיה החרדית? הניסיון מורה כי שאלה זו עשויה להיות קריטית בכל הנוגע לטיפול בנפגעים, ואף בתיווך בין הנפגע לרשויות החוק. הנפגע החרדי עשוי לתת אמון רב יותר בבן או בת קהילתו ולהיפתח יותר בפניהם, מה שמקל מאד על הליך הדיווח והמשך הטיפול.
- **תדמית**. לעתים קרובות, הדימוי של המשטרה בעיני הילד החרדי נוצר מתמונות שוטרי יס"מ הגוררים בכוח דמות חרדית עטורת זקן ופאות. בהפגנות חרדיות משחקת המשטרה תפקיד לא-חיובי במיוחד, ושכיח למצוא כותרת עיתון הזועקת לנוכח אלימות משטרתית מופרזת נגד מפגין חרדי והוא מוצג בתור קרבן.

מצב זה עלול ליצור תדמית בעייתית של משטרת ישראל ושל שאר רשויות החוק בעיני הילד. רשויות החוק נתפסות בעיניו לעתים בתור אויב הרודף את החברה החרדית. מצב זה אינו מעודד אותו לתת אמון ברשויות החוק ולשתף אתן פעולה.

> התדמית השלילית של רשויות החוק בחברה החרדית פוגעת בנכונותה של המשפחה ושל הרבנים לשתף עמן פעולה

בעיה זו קיימת גם ברמה הקהילתית הגבוהה יותר. התדמית השלילית של רשויות החוק בחברה החרדית פוגעת בנכונותה של המשפחה ושל הרבנים לשתף עמן פעולה. ייתכן שהרב מבין שקיימת תופעה של פגיעות מיניות בתוך הקהילה החרדית, ושהוא יכול להיעזר ברשויות בטיפול בה, ועדיין: ממתי פונים לאויב לעזרה?!

בעיית התדמית קיימת גם בכיוון ההפוך. לחוקר המשטרה או לאיש הרווחה עלולה להיות תדמית שלילית על המגזר החרדי. אם עם כניסת האדם החרדי לתחנה הוא מיד חושב (ושמא אף נפלט מפיו) "הנה הגיע עוד דוס", הטיפול שלו בבעיה יראה בהתאם.

נקודות אלו נוגעות בקשיים ביצירת שיתוף פעולה. בנוסף עליהם ישנם לא מעט חסמים התורמים לצמצום הדיווח לרשויות החוק.

- **פרסום**. כבר הזכרנו לעיל את בעיית הפרסום. למרבית הצער, חשיפת הסיפור בקרב הציבור החרדי הרחב, לעתים על פרטיו הקשים והמזעזעים, עשוי להיות "גזר דין מוות חברתי" על הפוגע ומשפחתו, וכן על הנפגע ומשפחתו – לדורי דורות.
- **חילול השם**. כאשר הקרבן/הרב עושה חשבון נפש אם לדווח לרשויות החוק, הוא רואה מול עיניו את "חילול השם" שייגרם אם הפרשיה תתפרסם. החשש לחילול השם הוא גורם מרתיע מפני דיווח.
- **לשון הרע**. לעתים נמנעים ילדים מלספר את מה שעבר עליהם בגין איסור לשון הרע. יש צורך למצוא דרך להבהיר לילד שהוא אינו עובר בדיווחו על איסור הלכתי.
- **מצוות התשובה**. יש רבנים המתרצים את אי הפניה לרשויות בטענת התשובה: מדוע לא נקבל את תשובת הפוגע, כאשר רואים שהוא כן בתשובתו, מביע חרטה אמתית, מתוודה על חטאיו, ומקבל לעתיד שלא לחזור ולחטוא? רשויות החוק לא יאפשרו לו ערוץ זה, ואולי אנו עושים אתו עוול? טענה זו מעלה את הצורך בהבהרת חשיבות הדיווח לצורך יצירת הרתעה עתידית.
- **החוק ומשפט התורה**. אין בהכרח הלימה בין החוק הישראלי לבין למשפטי התורה. למשל, כאשר מדובר בחקירות ילדים עד גיל 14, מהימנות הקטין נקבעת על-פי חוקר ילדים, ועל-פיו מוגש כתב אישום נגד החשוד. על-פי ההלכה, עדותו של קטן (מתחת לגיל בר-מצוה) אינה עדות קבילה! לדבר זה מתווסף איסור "מסירה", הרווח מאד בקהילות חרדיות, לפיו אסור "למסור" יהודי, גם עבריין, לרשויות חוק שבהן יהיה חשוף לענישה שלא כדין תורה.
- **חמלה**. לעתים הפוגע מצטייר בתור אדם נורמטיבי ואפילו טוב-לב, והוא זוכה לחמלה מבני קהילתו. בנוסף לכך, המחקר מדבר על שיעורים גבוהים (כ-60%) של פוגעים שהם בעצמם נפגעי פגיעה מינית. ההטיה הקהילתית עלולה לחוס על הפוגע מפני נוקשותה של מערכת החוק.

יצירת שיתוף פעולה בריא

לאור האמור לעיל, איך ניתן בכל זאת לייצר שיתוף פעולה ויחסי אמון בין החברה החרדית למשטרת ישראל ולרשויות החוק? בתור נקודת מוצא, אציין את הכלל החשוב: אמון בונים בשגרה, ולא בעת משבר. הסוגיה של שיתוף פעולה עולה בדרך כלל דווקא בעתות משבר, בתוך איזו פרשיה חמורה ומזעזעת שמביאה את הנושא לקדמת הבמה החרדית ומעלה את השאלות הקשות בזמנים הרגישים ביותר. בשעות טעונות אלה קשה מאד לייצר הידברות. הדרך הנכונה היא לפעול לשיתוף פעולה ולשינוי התדמית דווקא בזמן של "שקט", כאשר אין משבר העומד על הפרק וניתן ליצור שיח רגוע ועמוק סביב הנושא.

דוגמה לפעולה בכיוון הנכון היא עריכת ימי עיון לרבנים ולרבניות, המיועדים להגברת המודעות וליצירת אמון. לפני כשנה וחצי התקיים כנס עבור כ-100 רבנים מהערים אלעד, מודיעין עילית וביתר עילית, בשם "והיה מחניך קדוש". הכנס עסק בהיקף תופעת הפגיעות המיניות בחברה החרדית, בדרכי ההתמודדות, בדרכי הטיפול ובנושא הדיווח לרשויות החוק. כאמור לעיל, אחת הנקודות המרכזיות בכל הנוגע לדיווח ולשיתוף פעולה היא העלאת מודעות, מודעות זו כוללת לא רק חשיפה להיקף התופעה, אלא גם הכרה בחומרתה. בגלל חשיבות הנושא, אקדיש לו מספר מילים.

על רבנים לדעת את חומרת המסוכנות של ה"פדופיל". לעתים שומעים על ניסיון טיפול בפדופיל על-ידי שליחתו לטיפול קבוצתי של שלוש שעות שבועיות בעמותות ובמסגרות המטפלות בפוגעים. מסגרת טיפול כזו, אם אינה מלווה ביכולת למעקב צמוד אחרי הפוגע בכל שעות השבוע, היא הרת אסון, ונובעת מחוסר הבנה של הסכנה בפדופיליה.

צריך להבין שפגיעה בילד או ילדה כמוה כ"רצח ילדים" לכל דבר ועניין. כאשר רוצח מסתובב ברחובות העיר, האם יש לרב או לכל אדם מן השורה דילמה בשאלת הסגרתו לרשויות החוק? הדילמות העולות ביחס להסגרת הפדופיל נובעות אך ורק מהעדר הבנה והפנמה של מסוכנות האדם ומשמעות הפגיעה כלפי נפש הילד. פגיעה בילד עלולה להרוס את חייו ואת חיי המעגלים המשפחתיים הקרובים אליו.

> צריך לומר זאת ברורות: פגיעה מינית בילדים חסרי ישע היא רצח לכל דבר; אין בה מקום לשיקולים שלא מן העניין

באורח פלא, לתוך שאלת ההסגרה נכנסים לעתים שיקולים זרים – שיקולים שאין להם מקום, ושאינם קיימים אצל גדולי הדור שדנו בנושא. בכתב-העת "ישורון" (התשס"ה, עמ' תרלד ואילך) פורסם מאמר שהביא דברי פוסקי זמנינו ביחס לחובת הדיווח לרשויות החוק, ובין השאר מובאת דעת מרן הרב אלישיב זצ"ל. בפסיקתו קבע שדיווח לרשויות החוק, כאשר מתקיים בסיס איתן לחשד של התעללות פיזית או מינית, הוא בגדר "תיקון עולם". החששות ביחס לפרנסת הפוגע או לאפשרות מעצרו ומאסרו הובאו בפני הרב, ודבריו נאמרו למרות כל החששות. בנוסף, הרב אלישיב כלל לא התייחס לשאלת גורלה של משפחת הפוגע. צריך לומר זאת ברורות: פגיעה מינית בילדים חסרי ישע היא רצח לכל דבר; אין בה מקום לשיקולים שלא מן העניין.

בתור ניסיון להבהיר את העובר על קרבן של העברה, אציין מספר דוגמאות מפרשיות שליוויתי בהיותי רב משטרתי ומתאם פעילות המשטרה מול המגזר החרדי במשך כ-15 שנה.

במסגרת עימות בין החשוד לקרבן, בפרשיה שהסעירה את החברה החרדית בארץ ובעולם, פנה הפוגע לקרבן ושאל אותו מדוע אינו סולח לו, זאת אף שהוא מביע חרטה ומבקש ממנו סליחה וכפרה. תשובת הקרבן, שנשלפה מבלי משים, היתה פשוטה, אם היטלר היה מבקש ממך סליחה על רצח עם ורצח משפחתך, האם אתה היית סולח לו?! תחושת הקרבן היא תחושה של "שואה פרטית" הממשיכה ללוות אותו כל ימי חייו.

פרשיה אחרת עסקה בנער חסידי, בן 14.5, שבוצעו בו מעשים חמורים ונוראים על-ידי מורה הכיתה (הרב'ה) בהיותו בן 6.5 שנים. הילד לא קיבל טיפול כלשהו, מהסיבה שכבר עם תחילת תהליך הטיפול חייב המטפל בדיווח לרשויות החוק (במקרה שהפוגע הוא ה"אחראי" על הילד). בלחץ של רב הקהילה, הוחלט שלא לדווח על הפרשה לרשויות, כמובן במחיר הנורא של אי טיפול בילד. בשיחה עם אמו של הילד, היא חזרה בפני על מילותיו של הילד: "לא יישארו לך ריסים בעיניים מהבכי שתבכי עלי. הקרבת אותי על מזבח כבוד הקהילה וכבוד המשפחה."

המודעות לגודל האסון של פגיעה מינית קריטית ליצירת שיתוף פעולה עם הרשויות. ככל שתופנם מידת הנזק וההרס עבור הקרבן ועבור קרבנות פוטנציאליים נוספים, כן יובן גודל החיוב לפנות לרשויות ולבסס שיתוף פעולה יעיל עמם.

מההווה לעתיד

כאמור בפתח הדברים, הרבנים הם הציר המרכזי ליצירת שיתופי הפעולה בין החברה החרדית לבין רשויות החוק. משטרת ישראל ושאר רשויות החוק נדרשות להשקיע זמן ליצירת יחסי אמון ולהרחבת שיתוף הפעולה, הקהילה החרדית בתורה מופקדת על העלאת המודעות לחשיבות דיווח וטיפול הולמים.

דוגמא לשיתוף פעולה מוצלח דבר הן השותפויות האמיצות והאיתנות הקיימות בין משטרת ישראל ושאר רשויות החוק לבין רבני הערים החרדיות ופרנסיהן. בעיר אלעד קיים פורום מייצג של כלל הזרמים בעיר, המתכנס מעת לעת לישיבה עם פיקוד המשטרה, כדי לדון בסוגיות השוטפות בעיר. ההיכרות הבינאישית בין הצדדים מפילה הרבה מחיצות, ומאפשרת שיתוף פעולה עמוק וחיוני בסוגיות רבות. מעמדם של הרבנים באלעד מוכר בכל הדרגים של משטרת ישראל, מהתחנה המקומית לפיקוד המחוז ועד פיקוד המרחב. זאת ועוד, לראשונה התקיים מפגש היסטורי של פורום הרבנים הנ"ל עם פרקליטת מחוז מרכז וההנהלה הבכירה של פרקליטות מחוז מרכז לטובת מיפוי הפערים בין החברה החרדית והרשות המשפטית ויצירת דרכי שיתוף פעולה. פגישה זו עוררה גילוי הבנה למאפייניה הייחודיים של החברה החרדית. כאשר עלה הנושא המורכב של פרסום פגיעות מיניות, הביעה פרקליטת המחוז עמדה חד משמעית: אם הדבר הוא בנפשה של החברה החרדית, אזי הפרקליטות תגיש בקשה מיוחדת לצו איסור פרסום של המעורבים.

משטרת ישראל ושאר רשויות החוק נדרשות להשקיע זמן ליצירת יחסי אמון ולהרחבת שיתוף הפעולה, הקהילה החרדית בתורה מופקדת על העלאת המודעות לחשיבות דיווח וטיפול הולמים

אציין לסיום מספר המלצות ישומיות הרלוונטיות לשיתוף פעולה תקין ופורה:

- **גיוס חוקרים מהחברה החרדית**. לפני כשנתיים גויסו 12 חוקרות חרדיות ו-4 חוקרים חרדיים למשטרת ישראל, מתוך הבנת הצורך להנגיש את שירותי המשטרה לחברה החרדית, הדורש עמידה על הרגישויות הייחודיות של הקהילה, ידיעת השפה והתרבות, וכן הלאה. החוקר החרדי אינו רק חוקר תיקים, אלא יכול לשמש גם מתווך בין המשטרה והקהילה.
- **ועדת פטור**. במסגרת חוק חובת דיווח, מחייב החוק דיווח למשטרת ישראל או לעובד סוציאלי. היתרון בדיווח לעובד סוציאלי הוא שבידיו להפעיל שיקול דעת ולהביא את המקרה המדובר בפני ועדת פטור. ועדה זו כוללת נציגות מהפרקליטות, משטרת ישראל ומשרד הרווחה, והיא דנה באפשרות הענקת פטור מהליך פלילי כנגד הפוגע. במקרים מסוימים, כאשר הפגיעה אינה חמורה והפוגע נושא באחריות ומוכן להיכנס להליך של טיפול, העובד הסוציאלי מגיש בקשה למתן פטור מהליך פלילי. בפרקליטות מחוז מרכז, 80% מהמקרים המגיעים לוועדה מקבלים פטור.

ואכן, בקהילה החרדית ישנה העדפה לפניה לעובד סוציאלי על-פני דיווח למשטרת ישראל. בתור קצין משטרה זו גם היתה המלצתי: לדווח במקרה המתאים לעובד סוציאלי, ולא ישירות למשטרת ישראל.

- **מוגנות חברתית**. היכולת להשפיע על מיגור התופעה מצד הפוגעים היא מצומצמת, ולכן שומה עלינו להשקיע את מרב המאמצים **במוגנות החברתית**, כלומר בהעצמת הזהירות מפני פגיעות בתוך הקהילה. מוגנות נוצרת על-ידי הגברת המודעות לסכנת הפגיעות, ועל-ידי למידת הכלים הנדרשים על מנת להישמר ממנה, בסדנאות המותאמות לחברה החרדית. סדנאות אלו צריכות להתקיים בשלשה מעגלים: סגלי ההוראה, ההורים והילדים. אחד מכלי המוגנות הוא דיווח מוקדם לרשויות על סכנה פוטנציאלית. ככל שהמודעות למוגנות תגבר, כך גם יוסר בהדרגה הטאבו מעל שיתוף הפעולה ופניה לרשויות.

ניתן לסכם ולומר כי ישנן כיום התקדמות והתפתחות משמעותיות בדיווח על פגיעות, ובטיפול לטובת צמצום התופעה בחברה החרדית. המצב שונה לגמרי מכפי שהיה לפני שני עשורים. עם זאת, נותר מקום רב להתקדמות נוספת, על-מנת להגן על היקרים לנו מכל.

אחתום את כתיבתי בציטוט המיוחס לרב קוק זצ"ל, שצריך לדעתי להיות נר לרגלנו בסוגיה כאובה זו: "אינני מדבר כי יש בי את הכוח לדבר, אני מדבר כי אין בי את הכח לשתוק."